

کتابشناسی توصیفی تاریخ علوم

فراهم آورنده: فرخ امیرفریار

مدخل

که از این کتابها در مجله‌های تخصصی چاپ شده است در پی اطلاعات کتابشناسی هر کتاب ذکر گردد.

فضل تقدّم در تهیه فهرست کتابهای تاریخ علوم با آقای غلامحسین صدری افشار است. ایشان يك بار در شماره اول مجله آشنایی با دانش (سال ۱۳۵۶) فهرستی از کتابهای تاریخ علم به زبان فارسی را منتشر کرده‌اند و بار دیگر در نخستین شماره مجله آشتی با ریاضیات (سال ۱۳۵۶) فهرست کتابهای مربوط به تاریخ ریاضیات در زبان فارسی به کوشش ایشان منتشر شده است. این فهرست اخیراً در کتاب مطالعه تاریخ ریاضیات و تاریخ علم با تغییرات جزئی چاپ شده است.

فراهم آورنده امیدوار است که خوانندگان در تکمیل این کتابشناسی، که به احتمال بسیار و مانند هر کتابشناسی دیگر قطعاً کمبودهایی دارد، با وی همکاری کنند و امید آنکه در آینده نزدیک فهرست مقالات مربوط به تاریخ علم و فهرست کتابها و مقالات فلسفه علوم به زبان فارسی نیز تقدیم خوانندگان گردد.

این کتابشناسی مشتمل بر مشخصات و توصیف کتابهای تألیفی و ترجمه‌ای فارسی است که تاکنون در زمینه «تاریخ علوم» منتشر شده است؛ آثاری که در آنها تنها به شرح زندگی دانشمندان پرداخته‌اند و آثاری که برای کودکان و نوجوانان نوشته شده در این کتابشناسی نیامده است.

اطلاعاتی که در این کتابشناسی درباره هر کتاب آمده، به این ترتیب است: نام نویسنده، عنوان اثر، نام مترجم، محل نشر، ناشر، تاریخ نشر و تعداد صفحه. اگر کتابی بیش از يك بار چاپ شده باشد، در اینجا به چاپی که مورد نظر بوده اشاره شده است. پس از ذکر اطلاعات کتابشناسی، توصیف کوتاهی درباره هر کتاب همراه با فهرست مندرجات آن آمده است.

در خصوص کتابهایی که آسان‌یاب نبوده‌اند، تنها به ذکر مشخصات کتابشناسی، و در مواردی که اطلاعات کتابشناسی هم بطور کامل به دست نیامده، به ذکر نام نویسنده و عنوان کتاب بسنده شده است. تا حد امکان کوشش شده مشخصات نقدها و بررسیهایی

تاریخچه‌ای از شیمی صنعتی و شیمی پزشکی اسلامی. با مقدمه سید حسین نصر. تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۷. ۱۹۵ ص. مصور.

در این کتاب پس از ذکر مقدمه‌ای درباره شیمی صنعتی و شیمی پزشکی اسلامی، شرح حال و آثار شیمیدانان برجسته اسلامی به اختصار مورد بحث قرار گرفته است. لازم به یادآوری است بعضی از رجالی که نامشان در این کتاب آمده، شیمیدان به معنای خاص کلمه نبوده‌اند، بلکه فضایی جامع الاطراف بوده‌اند که در بسیاری از معارف از جمله در زمینه کیمیاگری دست داشته‌اند.

مندرجات: ۱- سپیده دم کیمیاگری؛ ۲- صنایع شیمیایی و اسلامی؛ ۳- شیمی پزشکی؛ ۴- روش کیمیاگران اسلامی؛ ۵- شرح حال و آثار شیمیدانان نامی اسلامی: خالد بن یزید، جابر بن حیان، ذکریای رازی، ذوالنون مصری، ابن وحشیه، ابونصر فارابی، ابوریحان بیرونی، ابوعلی سینا، ابن امیل، مسیلمه، مجریطی، محمد بن عبدالملک صالحی الخوارزمی الکاثی، طفرانی، حکیم

۱- آسیموف، ایزاک. دایرة المعارف دانشمندان علم و صنعت ترجمه محمود مصاحب. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب. ۳ ج. ج. ۲ و ۱، ۱۳۵۵؛ ج. ۳، ۱۳۵۶

در این اثر تاریخ علم در خلال شرح حال دانشمندان آمده است و کتاب بیشتر به آثار علمی دانشمندان پرداخته تا به تاریخچه زندگی خصوصی آنان این کتاب محدودیت جغرافیایی ندارد و محدوده زمانی مورد بحث آن از ۶۰۰ ق. م. تا ۱۹۶۴ م. است. تنظیم آن برحسب الفبای نام دانشمندان است.

۲- سرگذشت زیستشناسی. ترجمه محمود بهزاد. تهران، کتابهای جیبی، ۱۳۴۷. ۲۳۹ ص. مصور.

مندرجات: ۱- زیستشناسی کهن؛ ۲- زیستشناسی قرون وسطایی؛ ۳- زیستشناسی جدید به دنیا می‌آید؛ ۴- طبقه بندی جانوران؛ ۵- مواد مرکب و سلول؛ ۶- تکامل؛ ۷- آغاز علم وراثت؛ ۸- سقوط ویتالیسم؛ ۹- پیکار با بیماریها؛ ۱۰- سلسله عصبی؛ ۱۱- خون؛ ۱۲- سوخت و ساز؛ ۱۳- زیستشناسی مولکولی؛ پروتئین؛ ۱۴- زیستشناسی مولکولی: اسید نوکلئیک.

۳- آقایانی چاووشی، جعفر. شیمیدانان نامی اسلامی؛ همراه با

علی بن موسی بن علی انصاری، حبیش تفلسی، ابوالقاسم عراقی، جلدکی، شهریار، بهمینار پارسی.

ضمیمه: شرح حال مختصری از سه محقق برجسته که در تاریخ کیمیای اسلامی تحقیقاتی کرده اند: ۱- اریک یان هولمیارد؛ ۲- پاول کراس؛ ۳- یولیوس روسکا.

۴- ایزلی، لورن. قرن داروین؛ نظریه تکامل و مردی که به کشف آن توفیق یافت. ترجمه محمود بهزاد. تهران، مرکزی [و] خیل، ۱۳۳۹. ۳۵۲ ص.

اصل اثر در سال ۱۹۵۸ به مناسبت صدمین سال انتشار کتاب اصل انواع (تألیف داروین) نوشته شده است.

مندرجات: ۱- عصر اکتشافات؛ ۲- دریانوردان اقیانوس زمان؛ ۳- نقشه دزدان دریائی؛ ۴- نظریه خلقت های متوالی و تئوری تکامل؛ ۵- تکاملیون کوچک؛ ۶- سفر کشتی بیگل؛ ۷- تهیه کتاب اصل انواع؛ ۸- کشیشی که مفتاح تکامل در دست داشت؛ ۹- داروین و علمای فیزیک؛ ۱۰- پیدایش نخستین حلقه مفقوده؛ ۱۱- والاس؛ ۱۲- نتیجه.

۵- ابن جلیجل. طبقات الاطباء والحکماء؛ پیشوایان و سرآمدان دانش پزشکی و فلسفه که از روزگار باستان تا پایان سده سوم درخشیده اند. ترجمه و تعلیقات از محمد کاظم امام. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۹. بیست و چهار + ۲۷۱ ص.

یکی از آثار اواسط سده چهارم است که در اندلس (اسپانیا) نگاشته شده است و درباره گروهی از دانشمندان و علمای مغرب زمین دارای اطلاعات منحصر بفرد است.

مندرجات: گروه نخستین - سرآمدان و پیشروان حکمت پزشکی و فلسفه عالی؛ گروه دوم - استادان روم و یونان که در دانش پزشکی و فلسفه سرآمد روزگار بوده اند؛ گروه سوم - پزشکان و فلاسفه نامدار یونانی که در روزگار فرمانروائی یونانیان پس از دوره تسلط پارس می زیسته اند؛ گروه چهارم - ناموران یونانی که در دولت امپراطوری روم، پس از بنیاد شهر رم، در آسمان حکمت و فلسفه درخشیده اند؛ گروه پنجم - فلاسفه و پزشکان حوزه علمی اسکندریه؛ گروه ششم - حکما و فلاسفه ای که از نژاد روم، سریان و پارس نبوده اند؛ گروه هفتم - حکمای عصر تمدن اسلامی که در علوم طب و فلسفه سرآمد روزگار خود بوده اند؛ گروه هشتم - حکمای اسلام در سرزمین مغرب؛ گروه نهم - حکما و پزشکان کشور اندلس. متن کتاب از روی نسخه چاپ شده در قاهره در سال ۱۹۵۵م. ترجمه شده است.

۶- ابن القفطی. تاریخ الحکماء قفطی. ترجمه فارسی از قرن

یازدهم هجری. مقابله، تصحیح، حواشی و مقدمه به کوشش بهین دارائی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۷. ۷۰۹ ص.

تاریخ الحکماء قفطی از آثار قرن هفتم هجری است. اصل کتاب که اخبارالعلماء باخبارالحکماء نام داشته از بین رفته است و در واقع تاریخ الحکماء متن مختصر اخبارالعلماء است. کتاب حاضر ترجمه تاریخ الحکماء است که تاریخ تألیف آن به قرن یازدهم هجری باز می گردد. مقدمه ای که مصحح بر این چاپ افزوده در شش قسمت تنظیم شده است: ۱- شرح حال و آثار قفطی؛ ۲- تعریف کتاب تاریخ الحکماء؛ ۳- بحث در معنای لغوی و اصطلاحی حکمت، حکیم، حکما؛ ۴- ذکر کتبی که با نام تاریخ الحکماء یا عناوین مشابه تألیف شده اند؛ ۵- بحث در نثر ترجمه تاریخ الحکماء قفطی. ۶- نکاتی درباره تفاوت رسم الخط نسخه های خطی ترجمه یا خط چاپ حاضر. در این اثر نام و احوال و آثار ۴۱۵ تن حکیم آمده است که این احوال گاهی بسیار کوتاه و گاهی مفصل است.

مندرجات: ۱- ذکر سرگذشت حکماء؛ ۲- ذکر روابط آنان با معاصران خود؛ ۳- ذکر آثار و تألیفات حکما؛ ۴- ذکر شارحان، مفسران و کاتبان آثار حکما؛ ۵- ذکر خصوصیات اخلاقی و جسمی حکما؛ ۶- طرز تشخیص بیماری، معالجه، مداوا، جراحی و مطالبی در مورد رژیم غذایی.

۷- احتشامی، منوچهر. پیشگامان اخترشناسی. تهران، سیمرخ؛ امیرکبیر ۱۳۵۳. ۲۱۰ ص. مصور.

«کتاب تاریخ اخترشناسی و زندگینامه پژوهندگانی است که نظام آسمانها را بررسی کرده و نوامیس افلاک را پی ریخته اند» (مقدمه نویسنده)

مندرجات: ۱- مازلان به دور دنیا سفر می کند؛ ۲- اخترشناسی باستانی؛ ۳- فکر علمی در یونان باستان بیدار می شود؛ ۴- ترقی اخترشناسی در عهد عتیق؛ ۵- سومین نیروی خلاقه از شرق ظهور می کند؛ ۶- راهی به بیرون از دیار ظلمت؛ ۷- تلاشهای مذبحخانه و تکاپوهای تازه؛ ۸- زمین می چرخد؛ ۹- قرن نیوتون آغاز می شود؛ ۱۰- خورشید سرچشمه زندگی؛ ۱۱- زهره و مریخ؛ ۱۲- فوبوس و دیموس قمرهای مریخ؛ ۱۳- پرواز به سوی آسمانها؛ ۱۴- برای چه کیهان را تسخیر کنیم.

۸- الگود، سیریل. تاریخ پزشکی ایران و سرزمین های خلافت شرقی. ترجمه باهر فرقانی. ویراسته محمد حسین روحانی. تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶. ۶۹۶ ص. مصور.

«کتاب حاضر شاید تنها اثری باشد که تاریخ طب ایران را از روزگاران نخست تا قرن حاضر به تفصیل و به طور پیوسته معرفی

می‌کند.» (مقدمه نویسنده)

خطابه دوم: تکامل زبان عربی، آیا تشریح در نزد مسلمین رواج داشت؟ چهار مؤلف ایرانی آثار طبیبی قدیم (علی بن ربن، ابوبکر محمد بن زکریای رازی، علی بن العباس المجوسی، ابوعلی حسین بن سینا). خطابه سوم: دوره مطالب خطابه‌های گذشته، طب عوام، ترجمه از عربی به لاتینی، پزشکی در زمان جنگهای صلیبی، داستانهای معالجات قابل توجه در ادبیات عربی و فارسی، عشق و مالیخولیا، آثار طبیبی فارسی، راه یافتن طب فرنگی در سرزمین‌های اسلامی. خطابه چهارم: خدمات اعراب اندلس، مکتب طلیطله، آثار طبیبی فارسی از قرن دوازدهم میلادی (قرن ششم هجری) تا قرن چهاردهم (قرن هشتم هجری)، آثار علم الرجال قرن سیزدهم میلادی (قرن هفتم هجری)، بیمارستانهای مسلمانان، نامه‌های رشید طیب، مختصری از جهان بینی و علم فیزیک و فیزیولوژی اسلامی. این اثر دارای مقدمه‌ای از دکتر محمود نجم‌آبادی است.

نقد: افشار، ایرج، راهنمای کتاب، سال اول، شماره سوم، پائیز ۱۳۳۷. ص ۲۸۹-۲۹۳. م. ص. سخن سال نهم، شماره نهم، دی ماه ۱۳۳۷. ص ۹۲۰.

۱۱- برنال، جان. علم در تاریخ. ترجمه حسین اسدپور پیرانفر، کامران فانی (ج. ۱)؛ محمد حیدری ملایری، محسن ثلاثی، بهاء‌الدین خرمشاهی (ج. ۲). تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۴. ۱۳۵۶. مصور.

نظرگاه اساسی برنال در این کتاب این است که علم واقعیتی است اجتماعی و تکامل آن را نمی‌توان در تجرید بررسی کرد. متن اصلی علم در تاریخ در چهار جلد منتشر شده ولی ترجمه فارسی آن در دو مجلد انتشار یافته است.

مندرجات: ج. ۱: ۱- پیدایش و خصلت علم؛ ۲- علم در جهان باستان؛ کشاورزی و تمدن، عصر آهن؛ ۳- علم در عصر ایمان: علم در دوران انتقال جامعه به فنودالسم، علم و فن در قرون وسطی؛ ج. ۲: ۲- انقلابهای علمی و صنعتی؛ ۴- پیدایش علم جدید: انقلاب علمی؛ ۵- علم و صنعت: مقدمات و نتایج انقلاب صنعتی، سیر تحولات علوم در قرن هیجدهم و نوزدهم. ج. ۳: علوم طبیعی در زمان ما؛ ۶- علم در زمان ما، دانشهای فیزیکی در قرن بیستم، علوم زیست‌شناختی در قرن بیستم؛ ج. ۴: علوم اجتماعی؛ ۷- علوم اجتماعی در گذشته و حال: علوم اجتماعی در طول تاریخ، دگرگونیهای اجتماعی قرن بیستم؛ ۸- نتیجه‌گیری و مرور: علم و تاریخ.

اصل کتاب نخستین بار در سال ۱۹۵۴ انتشار یافته است. ترجمه حاضر بر پایه متن ویرایش شده ۱۹۶۹ م. است.

مندرجات: ۱- از روزگاران قدیم تا مرگ اسکندر؛ ۲- از مرگ اسکندر تا ظهور اسلام؛ ۳- از ظهور اسلام تا مرگ خلیفه هارون الرشید؛ ۴- از خلافت امین تا خاندان قره؛ ۵- مقام چشم‌پزشکی در طب عرب؛ ۶- ظهور آل بویه؛ ۷- ابن سینا و رازی؛ ۸- سلجوقیان و خلفای آخرین؛ ۹- طب عرب از لحاظ نظری؛ ۱۰- طب عرب از لحاظ عملی؛ ۱۱- غلبه مغول؛ ۱۲- سلطنت تیموریان؛ ۱۳- سلسله صفویان؛ ۱۴- کمپانی هند شرقی در ایران؛ ۱۵- سلاطین اولیه قاجار؛ ۱۶- مأموریت سرجان مک‌نیل؛ ۱۷- ورود طب اروپائی به ایران؛ ۱۸- تشکیلات بهداشتی و سازمان قرنطینه؛ ۱۹- ملی شدن سازمان‌های پزشکی؛ ۲۰- پژوهش عربی و پزشکی آن؛ ۲۱- شجره نامه خاندان قره.

این کتاب ترجمه دیگری هم دارد که مشخصات آن به این شرح است: تاریخ پزشکی ایران، از دوره باستان تا ۱۹۳۴. ترجمه محسن جاویدان، تهران، اقبال، ۱۳۵۲.

۹- اولیری، دیسی. انتقال علوم یونانی به عالم اسلام. ترجمه احمد آرام. چاپ دوم. تهران، جاویدان، ۱۳۵۵. ۳۳۶ ص.

کتاب حاضر در نوع خود یکی از اساسی‌ترین کتابهایی است که به زبان فارسی انتشار یافته است و در حکم یکی از مراجع اولیه تحقیق در این زمینه است.

مندرجات: ۱- یونانی مابی در آسیا؛ ۲- میراث یونان؛ ۳- مسیحیت؛ ۴- نسطوریان؛ ۵- مونوفیزیتان؛ ۶- تأثیر هند؛ ۷- مذهب بودا به عنوان وسیله انتقال احتمالی؛ ۸- دستگاه خلافت دمشق؛ ۹- دستگاه خلافت بغداد؛ ۱۰- ترجمه به زبان عربی؛ ۱۱- فیلسوفان عالم اسلام. چاپ نخست کتاب به زبان انگلیسی در سال ۱۹۴۸ بوده است.

نقد: عباس زریاب خوئی. راهنمای کتاب. سال هفتم. زمستان ۱۳۳۴. شماره دوم، ص ۳۵۹-۳۶۰.

۱۰- براون، ادوارد گرانویل. طب اسلامی. ترجمه مسعودرجب‌نیا. تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۷. ۲۰ + ۱۷۱ ص.

این کتاب مشتمل بر چهار خطابه در تاریخ طب اسلامی است که ادوارد براون در طی شانزده جلسه در دانشگاه کیمبریج در سالهای ۱۹۱۹-۱۹۲۱ ایراد کرده است.

مندرجات: خطابه اول: معنی اصطلاح طب اسلامی، دوران تاریخ عرب و اسلام، انتقال دانش یونانی، مطالبی که سریانیان و ایرانیان افزوده‌اند، تحریقاتی که در هنگام نقل اسامی در ترجمه رخ داده، تناسب و استعداد زبان عربی برای بیان مقاصد علمی.

نقد: عباس میلانی نامه انجمن کتابداران ایران. دوره نهم، شماره سوم، پائیز ۱۳۵۵، ص ۴۳۱-۴۳۴.

۱۲- برونوسکی، جاکوب. عروج انسان. ویراستاران ترجمه: اسماعیل سعادت، محمود بهزاد، محمود مصاحب. تهران، دانشگاه آزاد ایران و سازمان رادیوتلوویزیون ملی ایران [بی تا].

۱۳ ج. مصور.

انسان چیست؟ چگونه پیدا شده و چگونه به صورت امروزی خود رسیده است؟ سازمان بدن و سازمان زندگی اجتماعی او دستخوش چه تحولاتی شده و جهت تکاملی آن چیست؟ شناخت او درباره طبیعت و جهان پیرامون او چگونه حاصل شده است و چه مسیری را می پیماید. آیا بخشهای گوناگون شناخت و دانش وجوه مشترکی دارند؟ منشأ آنها چیست؟ آیا دانش انسان قطعیت و نهایی دارد؟

مجموعه حاضر به منظور پاسخگویی به پرسشهای یاد شده فراهم آمده و پاسخها نه با ترتیب زمانی، بلکه ناظر به ارتباطهای فرهنگی و کلی آنها تنظیم شده است.

عنوانهای مجلدات سیزده گانه: ۱- فروتر از فرشتگان؛ ۲ و ۳- هنگام درو؛ ۴ و ۵- رگه در سنگ؛ ۶- ساختمان ناپیدا؛ ۷ و ۸- موسیقی افلاک؛ ۹- پیام ستارگان؛ ۱۰- ساعت سپهر؛ ۱۱- به سوی قدرت؛ ۱۲- نردبان آفرینش؛ ۱۳- جهانی درون جهان؛ ۱۴- شناخت یا قطعیت؛ ۱۵- نسل پس از نسل؛ ۱۶- کودکی دراز مدت. متن اصلی اثر در سال ۱۹۷۳ م. انتشار یافته است. ترجمه دیگری از این اثر نیز در یک مجلد از سوی انتشارات کاوش منتشر شده است.

۱۳- بل، مارسل. تاریخ ریاضیات. ترجمه روح الله عباسی، تهران، انتشارات صائب، ۱۳۴۴. ۱۷۱ ص.

عنوان کتاب گمراه کننده است و گویای موضوع آن نیست کتاب، تاریخ ریاضیات نیست، بلکه حاوی چند مقاله درباره بعضی از مباحث ریاضی است.

۱۴- بهزاد، محمود. داروینیسیم و تکامل. چاپ هفتم با تجدید نظر، تهران، کتابهای جیبی، ۱۳۵۳. ۴۱۸ ص. مصور.

این اثر نخستین بار در سال ۱۳۲۳ خورشیدی با نام داروین چه می گوید؟ منتشر شده است. داروینیسیم و تکامل تاریخچه نظریات مربوط به منشأ و تکامل انسان است.

مندرجات: ۱- پیش از داروین؛ ۲- داروین؛ ۳- چکیده کتاب اصل انواع؛ ۴- چکیده کتاب اصل انسان؛ ۵- بعد از داروین؛ ۶- نظر کنونی درباره تکامل؛ ۷- نظر کنونی درباره منشأ حیات؛ ۸-

نظر کنونی درباره اصل انسان.

۱۵- تاتون، رنه. تاریخ حساب. ترجمه پرویز شهریاری. تهران، امیرکبیر، ۱۳۲۹. ۱۲۳ ص. مصور. نمودار.

مندرجات: ۱- نظر اجمالی به تاریخ؛ ۲- نمایش اعداد صحیح؛ ۳- فن محاسبه عددی؛ ۴- علوم جبری؛ ۵- آنالیز ریاضی؛ ۱۶- تقی زاده، حسن. «تاریخ علوم در اسلام» مقالات تقی زاده.

جلد نهم. زیر نظر ایرج افشار. تهران، شکوفان، ۱۳۵۶. این رساله تقریرات درس سید حسن تقی زاده در دانشکده الهیات و معارف اسلامی سابق بوده و تاکنون هم مستقلاً انتشار نیافته است.

یکبار در مجله مقالات و بررسیها به چاپ رسیده و به تازگی متن کامل آن در جلد نهم مقالات تقی زاده درج شده است. در چاپ حاضر اصلاحات مختصری که بعدها خود نویسنده به عمل آورده، هست.

مندرجات: ۱- علوم اسلامی یا علوم در اسلام بین مسلمین؛ ۲-

آغاز ظهور علوم در اسلام؛ ۳- بحثی اجمالی درباره جابر بن حیان؛ ۴- نظری به ماخذ و منابع اصلی علوم در اسلام؛ ۵- ماخذ ایرانی و یونانی؛ ۶- شمه مختصری از تاریخ علم در یونان و آغاز و ظهور تکامل علوم عقلی در عالم اسلامی؛ ۷- اقتباسات مسلمین از ایرانیان در بدایت امر؛ ۸- ترجمه های کتب یونانی به عربی، تاریخ ظهور و تکامل علوم در بین مسلمین؛ ۹- ترجمه کتب ریاضی؛ ۱۰-

مترجمین و ریاضیون قرون اولی؛ ۱۱- دنباله فصل قبل و تفصیلی درباره خیام؛ ۱۲- اصلاح تاریخ و دنباله مطلب راجع به خیام؛ ۱۳-

ریاضیون و منجمین دیگر؛ ۱۴- ریاضیون و منجمین بعد از عصر اول؛ ۱۵- بحث از دونکته؛ ۱۶- علم طب؛ ۱۷- طبای معروف؛ ۱۸-

طبای ممالک غربی اسپانیا و اسلام. ۱۷- «گاهشماري در ایران قدیم» مقالات تقی زاده. جلد دهم. زیر نظر ایرج افشار [تهران] شکوفان، ۱۳۵۷. ۳۸۹ ص.

این مقاله از روی چاپ ۱۳۱۶ شمسی تجدید چاپ شده است و حاوی اصطلاحات خود نویسنده هم هست.

مندرجات: ۱- سال سیار و سال ثابت؛ ۲- تکامل و تحولات تدریجی گاهشماري ایرانی و آثار آن؛ ۳- تأثیر تمدن های مجاور در گاهشماري ایرانی؛ ۴- سنجش مقدمات و استخراج (نتیجه)؛ ۵-

اجمالی از گاهشماري ایران در دوره اسلامی، خاتمه: فهرستی از ماههای اقوام مختلف و اسامی بروج و سیارات. تبصره: علم نجوم و احکام نجوم در ایران قدیم.

۱۸- تمپل بل، اریک. ریاضی دانان نامی. ترجمه، حواشی،

توضیحات و اضافات از حسن صفاری. تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۸. ۹۰۸ ص. مصور.

حاوی زندگی و آثار بیش از ۳۸ تن از ریاضی دانان جهان است. چون در اصل کتاب درباره تئوری چند از ریاضی دانان معروف مطلبی نبوده است، مترجم خود در آن باره مطالبی بر کتاب افزوده است.

مندرجات: قسمت اول: ۱- مدخل؛ ۲- زنون، اودوکس، ارشمیدس؛ ۳- دکارت؛ ۴- فرما؛ ۵- پاسکال؛ ۶- نیوتون؛ ۷- لایب نیتس؛ ۸- خانواده برونوئیلی؛ ۹- اولر؛ ۱۰- لاگرانژ؛ ۱۱- لاپلاس؛ ۱۲- موئز و فوریه؛ ۱۳- پونسله؛ ۱۴- گائوس؛ ۱۵- کوشی؛ ۱۶- لوباجفسکی؛ ۱۷- آبل؛ ۱۸- ژاکوبی؛ ۱۹- هامیلتون؛ ۲۰- گالوا؛ ۲۱- کایلی و سیلوستر؛ ۲۲- ویراشتراس و سونیا کووالوسکی؛ ۲۳- بول؛ ۲۴- هرمیت؛ ۲۵- کرونگر؛ ۲۶- ریمان؛ ۲۷- کومر و دده کیند؛ ۲۸- پوانکاره؛ ۲۹- کانتور.

قسمت دوم ضمائم مترجم: سوفوس لی، داوید هیلبرت، امی نوتر، رامانوجان.

۱۹- تمدن، محمدحسین. [مترجم]، از ماشین بخار تا قمر مصنوعی. ۲۰- جاویدان، محسن. [مترجم و مؤلف]، تاریخ اختراعات از اختراع چرخ تا مغز الکتریکی. چاپ دوم. با مقدمه شاپور راسخ. تهران، اقبال، ۱۳۴۸. ۳۶۲ ص. مصور.

مندرجات: ۱- تاریخچه جهان از نظر اختراعات؛ ۲- عصر بخار و گاز؛ ۳- استفاده از منابع قدرتهای غیرقابل رؤیت؛ ۴- راه آهن؛ ۵- تسلط بر اقیانوسها؛ ۶- تسلط بر جادهها «دوچرخه و اتوموبیل»؛ ۷- تسلط بر آسمانها؛ ۸- صرفه جوئی در وقت با استفاده از نیروی برق «تلگراف، تلفن، رادیو، تلویزیون»؛ ۹- کوشش در راه استفاده از مواد اولیه؛ ۱۰- نور در اختیار همه؛ ۱۱- علم در اختیار همه «کاغذ، چاپ، عکاسی، سینما»؛ ۱۲- گذشته و آینده.

نقد: سخن، سال پانزدهم، بهمن ۱۳۴۳، شماره دوم، ص ۲۲۳.

۲۱- جرجی زیدان. تاریخ تمدن اسلام. ترجمه و نگارش علی جواهر کلام. چاپ پنجم. تهران، امیرکبیر، ۱۰۹۰ ص. مصور. تاریخ تمدن اسلام اثری پنج جلدی است که در یک مجله انتشار یافته است. جلد سوم آن اختصاص به مطالبی درباره علوم عرب و اسلامی دارد.

مندرجات: ۱- علوم عرب پیش از اسلام؛ ۲- علوم اسلامی؛ ۳- مقام علماء نزد خلفا؛ ۴- بلاغت در انشاء؛ ۵- تاریخ و جغرافیا؛ ۶-

ادبیات: شعر بعد از اسلام؛ ۷- علوم دخیل؛ ۸- عرب و علوم بیگانه؛ ۹- خلفا و امراء و علم؛ ۱۰- تأثیر تمدن اسلام در علوم بیگانه؛ ۱۱- حساب و جبر و هندسه؛ ۱۲- مدارس در اسلام و کتابخانههای اسلامی.

نقد: ایرج افشار، سخن، سال ششم، فروردین ۱۳۳۴، شماره ۲، ص ۱۷۷-۱۷۹.

۲۲- دولاشه، آندره. سرگذشت آنالیز ریاضی. ترجمه پرویز شهریاری.

۲۳- روسو، پی.یر. از اتوم تا ستاره. ترجمه رضا اقصی، [تهران] علمی، ۱۳۲۷. ۱۰۸ ص. مصور.

حاوی خلاصه ای از اصول انرژی و ماده و مختصری از تاریخ تکامل معرفت بشری درباره اتم از اواخر قرن ۱۹ تا سالهای نخستین قرن ۲۰ است.

مندرجات: ۱- دانشمند فیزیک در ۱۸۸۰؛ ۲- اکتشاف عظیم؛

۳- در قلب قلعه اتومی؛ ۴- مرزهای جهان نامرئی؛ ۵- اتم در ستاره؛ ۶- یک تکه دود؛ ۷- در کنار آسمان.

۲۴- تاریخ صنایع و اختراعات. ترجمه حسن صفاری، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۱. ۶۸۳ ص. مصور.

مندرجات: ۱- از تراش سنگ چخماق تا شمشیر آگامنون؛

۲- اسکندریه، وطن مهندس؛ ۳- رستاخیز صنعت در قرون وسطی؛

۴- برقراری صنایع بزرگ؛ ۵- انقلاب صنعتی در انگلستان؛ ۶-

پیروزی بر مواد اولیه؛ ۷- خطوط ارتباطی در سراسر جهان گسترده می شوند؛ ۸- نبوغ صنعتی در قرن نوزدهم؛ ۹- پیروزی انرژی و

سرعت؛ ۱۰- نتیجه موقتی کتاب، در آستانه دومین انقلاب صنعتی.

۲۵- تاریخ علوم. ترجمه حسن صفاری. چاپ ششم.

تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۸. مصور. ۲ ج.

«تاریخ علم را بدون تبعیت از تاریخ عمومی نمی توان نوشت و

این کتاب به منظور پیروی از همین نظر نوشته شده است.» (مقدمه مؤلف).

مندرجات: ۱- پیدایش علم؛ ۲- فکر علمی در یونان قدیم

بیدار می شود؛ ۳- در دوره رومیان دوباره علم در تاریکی فرو

می رود؛ ۴- قدرت مطلق ارسطو بر عقول مردمان قرون وسطی

حاکم شده بود؛ ۵- تجدد ادبی و هنری پیشرفت علوم را متوقف

می سازد؛ ۶- قرن دکارت؛ ۷- قرن نیوتون؛ ۸- در عهد فلاسفه؛ ۹-

باد انقلاب آتش علم را تندتر کرد؛ ۱۰- رومانتیسم؛ ۱۱- قرن

نوزدهم یا پیروزی علم؛ ۱۲- در آخرین قرن مکتب تکامل با مکتب

مکانیکی متحد می گردد؛ ۱۳- سال ۱۹۰۰ یا انقلاب علمی؛ ۱۴-

۲۹- سرگذشت علم؛ فصولی چند درباره تاریخ

علم. ترجمه احمد بیرشک. تهران، ابن سینا، ۱۳۳۳. ۲۷۲ ص.

کتاب از چند مقاله تشکیل شده است.

مندرجات: ترقی قوه فهم بخش اول: تاریخ علم. بخش دوم: تاریخ نهفته، لئونارد داوینچی و آغاز علم نوین، اوارست گالوا، ارنست رنان، هربرت اسپنسر. بخش سوم: شرق و غرب در تاریخ علم. بخش چهارم: نکوئی کردن و توقع پاداش نداشتن.

متن اصلی کتاب نخستین بار در ۱۹۴۹ م. منتشر شده است.

نقد: پ. سخن. سال ششم. اسفند ۱۳۳۳، شماره اول، ص ۸۲.

۳۰- شش سال علم. ترجمه احمد آرام. شرکت انتشار،

۱۳۳۹. یب ۴۴۵+ ص. مصور.

این کتاب درباره تاریخ علم در دوره رنسانس است و سالهای

۱۴۵۰ م. تا ۱۶۰۰ م. را دربرمی گیرد.

نقد: بزرگمهر، منوچهر. سخن. سال دوازدهم. تیر ۱۳۴۰.

شماره سوم، ص ۳۳۳-۳۳۶؛ راد، احمد. کتابهای ماه. دوره پنجم،

فروردین و اردیبهشت و خرداد ۱۳۴۰، شماره های ۱-۴ ص

۱-۱۰؛ نصر، حسین. راهنمای کتاب. سال چهارم، شماره اول،

فروردین ۱۳۴۰. ص ۵۸-۵۵.

۳۱- علم قدیم و تمدن جدید. ترجمه احمد بیرشک.

تهران، طهوری، ۱۳۳۵. ۲۰۴ ص.

در این کتاب سیر تمدن یونانی طی چهارده قرن، از قرن نهم

ق. م. تا قرن پنجم م. بررسی شده و نویسنده کوشیده است تا تأثیر

علم قدیم در تمدن کنونی را نشان دهد.

نقد: حمید عنایت. سخن. سال هفتم. شماره سوم، خرداد

۱۳۳۵. ص ۳۲۰-۳۲۱.

۳۲- مطالعه تاریخ ریاضیات و تاریخ علم. ترجمه

غلامحسین صدری افشار. تهران، توکا، ۱۳۵۶. ۱۳۲ ص.

مصور.

این کتاب شامل دو مقاله بلند از جورج سارتون است که

نخستین بار در سال ۱۹۳۵ م. منتشر شده است.

مندرجات: ۱- تاریخ ریاضیات در ایران نوشته مترجم است و

به معرفی منابع تاریخ ریاضیات در زبان فارسی پرداخته است. [۲-

مطالعه تاریخ ریاضیات (این مقاله با همین ترجمه قبلاً در مجله

سخن علمی انتشار یافته)؛ ۳- مطالعه تاریخ علم.

۳۳- مقدمه بر تاریخ علم. ترجمه غلامحسین صدری

افشار. دو جلد در سه مجلد. جلد اول، انتشارات دفتر ترویج

علوم وزارت علوم و آموزش عالی، تهران، ۱۳۵۲. جلد دوم:

امروزه تمام فتوحات دوباره مورد بحث قرار می گیرند.

متن کتاب نخستین بار در سال ۱۹۴۵ م. منتشر شده است.

۲۶- روشلن، موریس. تاریخ روان شناسی. ترجمه محمد حسین

سروری. تهران، کتاب زمان، ۱۳۵۳. چهار + ۱۶۸ ص.

در این کتاب تنها از شاخه ای از روان شناسی که در نیمه دوم

قرن نوزدهم با نام روان شناسی جدید موسوم بوده بحث شده است.

مترجم هر جا که ضروری دانسته مطالبی بر اصل کتاب

افزوده است. افزوده های مترجم از متن اصلی اثر متمایز شده

است.

مندرجات: ۱- روان شناسی تجربی؛ ۲- روان شناسی حیوانی؛

۳- روان شناسی اختلافی؛ ۴- روان شناسی مرضی و روش بالینی؛

۵- روان شناسی کودک؛ ۶- روان شناسی اجتماعی. تکمله: هوش

حیوانی، چگونگی تربیت حیوانات.

تاریخ انتشار متن اصلی کتاب ۱۹۷۲ م. بوده است.

۲۷- زیگریست، هنری. الف. پزشکان نامی.

۲۸- سارتون، جورج. تاریخ علم، علم قدیم تا پایان دوره طلایی

یونان. چاپ دوم. ترجمه احمد آرام. با مقدمه سیدحسن

تقی زاده. تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۶. ۶۹۴ ص. مصور. نمودار.

مندرجات: بخش اول: ریشه های شرقی و یونانی؛ ۱- سپیده دم

علم؛ ۲- مصر؛ ۳- بین النهرین؛ ۴- میان پرده تاریخ؛ ۵- سپیده دم

فرهنگ یونان، هومروس و هسیودوس؛ ۶- میان پرده آشوری؛ ۷-

علم ایونی در قرن ششم؛ ۸- فیثاغورس. بخش دوم: قرن پنجم

میلادی؛ ۹- یونان در برابر ایران. افتخارات؛ ۱۰- فلسفه و علم تا

مرگ سقراط؛ ۱۱- ریاضیات و نجوم و صناعت در قرن پنجم؛ ۱۲-

علمای جغرافیا و تاریخ در قرن پنجم؛ ۱۳- پزشکی یونان در قرن

پنجم و جنبه بقراطی آن؛ ۱۴- مجموعه بقراطی؛ ۱۵- آثار باستانی

کوس؛ ۱۶- افلاطون و آکادمی؛ ۱۷- ریاضیات و نجوم در زمان

افلاطون؛ ۱۸- کسنوفون؛ ۱۹- ارسطو و اسکندر، لوکتوم؛ ۲۰-

ریاضیات و نجوم و فیزیک در زمان ارسطو؛ ۲۱- علوم طبیعی و

پزشکی در زمان ارسطو؛ ۲۲- ادبیات ارسطو و فن تاریخ نگاری تا

نیمه دوم قرن چهارم؛ ۲۳- نظریات دیگری درباره زندگی و معرفت.

باغ و رواق. فلسفه کلی، فلاسفه شکاک. فلسفه اوهمری. باغ

اپیکوروس. رواق؛ ۲۴- پایان یک دوره.

اصل کتاب نخستین بار در سال ۱۹۵۲ م. انتشار یافته است.

نقد: افشار، ایرج. یغما. سال دهم. اسفند ۱۳۳۶، شماره

دوازدهم. ص ۵۶۸-۵۶۶؛ ناتل خانلری، پرویز. سخن. سال هشتم.

شهریور ۱۳۳۶. شماره پنجم ص ۵۰۶-۵۰۵.

- بخش اول، انتشارات دفتر علمی وزارت علوم و آموزش عالی تهران، ۱۳۵۵. جلد دوم: بخش دوم از انتشارات شورای پژوهش‌های علمی کشور. تهران، ۱۳۵۷.
- این اثر کتاب مرجع است و بدین منظور تدوین نشده تا مانند تاریخ‌های علوم از آغاز تا انتها خوانده شود. هدف نویسنده آن بوده که درباره هر موضوع به خوانندگان کتاب اطلاعاتی کلی بدهد و چنانچه خوانندگان خواهان اطلاعات بیشتری باشند، به مأخذ و منابع رجوع کنند.
- مندرجات: جلد اول: از هورتا عمر خیام. جلد دوم: از ابن عزرا تا راجر بیکن؛ بخش اول: «علم و اندیشه علمی در سده دوازدهم میلادی» بخش دوم: «علم و اندیشه علمی در سده سیزدهم میلادی».
- ۳۴- شهریار، پرویز: [مترجم و گردآورنده] ریاضیات در شرق. تهران، خوارزمی، ۱۳۵۲. ۱۴۸ ص. جدول. نمودار. کتاب مجموعه چند مقاله از ریاضی دانان شوروی است.
- مندرجات: ۱- درباره تاریخ ریاضیات؛ ۲- گام‌های نخستین در تکامل شمار؛ ۳- ریاضیات ملتهای قدیم بین النهرین؛ ۴- ریاضیات ملتهای هند؛ ۵- تاریخ کسره‌های اعشاری در چین؛ ۶- ریاضیات شرق میانه و نزدیک در سده‌های میانه؛ ۷- نظریه خیام درباره خطوط موازی.
- ۳۵- شی بن، کاترین. ب. پژوهشگر بزرگ. ترجمه محمدتقی مایلی، تبریز، کتابفروشی تهران. ۱۵۷ ص.
- ۳۶- صفا، ذبیح‌الله. احوال و آثار ابوریحان بیرونی. تهران، اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۵۲. ۱۷۴ ص.
- مندرجات: ۱- گزارش حال؛ ۲- کتب و آثار؛ ۳- آراء و افکار.
- ۳۷- تاریخ علوم عقلی در تمدن اسلامی؛ تا اواسط قرن پنجم. مجلد اول. چاپ چهارم. تهران، امیرکبیر، ۱۳۵۶، ن ۴۵۱+ ص.
- «علوم عقلی در تمدن اسلامی اطلاق می‌شود بر تمام انواع حکمت و اصول و فروع هر یک از چهار علم الهی و طبیعی و ریاضی و اخلاق» (مقدمه نویسنده).
- مندرجات: ۱- مراکز مهم علوم عقلی مقارن ظهور اسلام؛ ۲- ترجمه و نقل علوم در تمدن اسلامی؛ ۳- علوم عقلی در تمدن اسلامی؛ ۴- فلسفه.
- این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۳۱ هـ. ش. منتشر شده است.
- نقد: عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم. «پرسشی از دکتر صفا»
- (نامه) راهنمای کتاب. سال پنجم. ص ۶۵۰-۶۵۱؛ مینوی، مجتبی. سخن. سال چهارم، شماره ششم. اردیبهشت ۱۳۳۲. ص ۵۸۴-۵۸۳
- ۳۸- دانشگاه یونانی در شاهنشاهی ساسانی. تهران. [بی‌نا]. ۱۳۳۰. ۳۵ ص.
- نقد: جهان نو. سال هفتم، شماره اول، فروردین ۱۳۳۱. ص ۱۹.
- ۳۹- فرشاد، مهدی. تاریخ مهندسی در ایران. شیراز، انتشارات دانشگاه پهلوی، ۱۳۵۶. ۷۳۰ ص.
- نقد: غلامحسین صدری افشار. آشنائی با دانش. شماره ۴، شهریور ۱۳۵۷. ص ۳۲۷-۳۳۰.
- ۴۰- قربانی، ابوالقاسم. دو ریاضی‌دان ایرانی و شمه‌ای درباره عددهای متحاب. تهران، مدرسه عالی دختران، ۱۳۴۷. ۶۴ ص.
- مندرجات: شرح احوال و آثار کمال‌الدین فارسی و ملامحمد باقر یزدی.
- ۴۱- ریاضی‌دانان ایرانی از خوارزمی تا ابن سینا. تهران، مدرسه عالی دختران، ۱۳۵۰. ۳۶۷ ص.
- مندرجات: ۱- خوارزمی؛ ۲- احمد بن محمد نهاوندی؛ ۳- یحیی بن ابی منصور؛ ۴- خالد مروزی؛ ۵- حبش حاسب؛ ۶ تا ۸- بنوموسی (محمد، احمد و حسن بن موسی بن شاکر خوارزمی)؛ ۹- ماهانی؛ ۱۰- ابوحنیفه دینوری؛ ۱۱- نیریزی؛ ۱۲- ابوجعفر خازن؛ ۱۳- عبدالرحمن صوفی؛ ۱۴- صاغانی؛ ۱۵- هروی؛ ۱۶- بوزجانی؛ ۱۷- خجندی؛ ۱۸- کوشیار؛ ۱۹- ابوسهل کوهی؛ ۲۰- ابوالجود؛ ۲۱- ابونصر عراق؛ ۲۲- ابوعلی جبویی؛ ۲۳- ابوالحسن اهوازی؛ ۲۴- محمد بن حسین؛ ۲۵- کرجی؛ ۲۶- ابن سینا.
- ۴۲- بیرونی نامه: تحقیق در آثار ریاضی استاد ابوریحان بیرونی ریاضی‌دان و منجم بزرگ ایران در سده چهارم و پنجم هجری. تهران، انجمن آثار ملی [۱۳۵۳]، ۶۱۹ ص. مصور. جدول. نمودار.
- «این کتاب کوششی است برای شناساندن آثار ریاضی ابوریحان بیرونی. هدف اصلی از تألیف این اثر کوشش در آثار بیرونی بوده نه تحقیق در زندگی وی». (مقدمه نویسنده)
- مندرجات: ۱- زندگینامه بیرونی و شخصیت علمی او؛ ۲- فهرست آثار ریاضی و نجومی بیرونی؛ ۳- فرهنگ مشروح اصطلاحات ریاضی کتاب «التفهیم»؛ ۴- خلاصه کتاب «راشیکات الهند»؛ ۵- منتخباتی از کتاب آثار الباقیه؛ ۶- تحقیق

در باره مقاله سوم کتاب «قانون مسعودی»؛ ۷- تحقیق درباره کتاب مقالید علم الهیة؛ ۸- شخصیت ریاضی بیرونی؛ ۹- زندگینامه مختصر پنجاه تن از ریاضی دانان [شامل اطلاعاتی مختصر درباره ریاضی دانانی که نامشان در کتاب آمده است] .

۴۳- کاشانی نامه؛ تحقیق در احوال و آثار غیاث الدین جمشید کاشانی ریاضی دان و منجم بزرگ ایرانی. تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۰. ۲۷۶ ص. مصور. جدول. نمودار.

مندرجات: ۱- زندگینامه کاشانی؛ ۲- تألیفات کاشانی؛ ۳- بحثی درباره کتاب مفتاح الحساب؛ ۴- سیری در رساله محیطیه؛ ۵- بررسی رساله وتر و جیب؛ ۶- کاشانی نخستین مخترع کسره های اعشاری است.

۴۴- نسوی نامه؛ تحقیق در آثار ریاضی علی بن احمد نسوی. تهران، بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۱. ۲۱۰ ص. مصور. جدول. نمودار.

مندرجات: ۱- خلاصه زندگینامه نسوی؛ ۲- تألیفات ریاضی نسوی؛ ۳- سیری در کتاب المقنع؛ ۴- شرحی درباره شکل قطاع؛ ۵- خلاصه کتاب مأخوذات. ضمیمه: زندگینامه مختصر ریاضی دانانی که نامشان در کتاب آمده است.

۴۵- کارادووو، بارون. متفکران اسلام. جلد دوم: جغرافیا دانان، علوم ریاضی و طبیعی. ترجمه احمد آرام. تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۵۹. ۱۶۲ ص. جدول. نمودار.

این کتاب جلد دوم اثر پنج جلدی است که در فارسی پیش از جلد اول منتشر شده است.

مندرجات: ۱- دانشمندان جغرافیا؛ ۲- دریانوردان و عمل دریانوردی؛ ۳- جهانگردان بزرگ؛ ۴- علوم دقیقه؛ ۵- هندسه اسلامی.

اصل کتاب پس از پایان جنگ جهانی اول منتشر شده است. ۴۶- کان، فیلیپ. دانشمندان بزرگ. ترجمه مهدی امین و عباسعلی رضائی. تبریز، اداره کل آموزش و پرورش، ۱۳۴۸. ۳۷۴ ص. مصور.

کتاب به ترتیب سنوی تدوین یافته و با فیثاغورس آغاز شده و با اتریکو فرمی پایان یافته است.

۴۷- کوستلر، آرتور. خوابگردها. ترجمه منوچهر روحانی. زیر نظر فؤاد روحانی، تهران، کتابهای جیبی، ۱۳۵۱. ۶۷۲ ص. مصور.

خوابگردها، تاریخ اختر شناسی و علم است، اما نه تاریخ علم به معنای متداول کلمه؛ نویسنده در خلال تحقیق دقیق و مفصلی که

از تطور مفاهیم اصلی اختر شناسی آورده، تدقیق عمیقی در چگونگی ذهن افرینشگر اختر شناسان بزرگ (کوپرنیک، کپلر، گالیله و نیوتون) به عمل آورده است. این کتاب در شمار تعدادی از کتابهای بسیار اساسی است که به دلایلی نامعلوم، یا کمتر معلوم، با اقبال خوانندگان روبرو نشده اند.

مندرجات: ۱- عصر حماسی؛ ۲- دوره تاریک میانه؛ ۳- کشیش کم جرأت (کوپرنیک)؛ ۴- آب خیز (کپلر)؛ ۵- انشعاب راهها (نیوتون و گالیله).

متن اصلی اثر در سال ۱۹۵۹ انتشار یافته است.

۴۸- گارلند، جوزف. تاریخ پزشکی. ترجمه علی اکبر مجتهدی. تبریز، کتابفروشی حاج محمد باقر کتابچی حقیقت. ۱۳۴۱. ۳۵۲ ص. مصور.

در این کتاب طرز معالجات از زمانهای پیشین تا زمان حاضر و همچنین شرح زندگانی پزشکان بزرگ آمده است. کتاب لحنی روایی و داستانی دارد.

مندرجات: ۱- پیش از تاریخ؛ ۲- نخستین شهرنشینان؛ ۳- جزایر یونان؛ ۴- پدر طب؛ ۵- راهی که به رم منتهی می شود؛ ۶- طب امپراطوری اسلامی؛ ۷- مسیحیت پیش می رود؛ ۸- رنسانس؛ ۹- من زخم او را بستم و خدا او را شفا داد؛ ۱۰- ضربان قلب و گردش خون؛ ۱۱- دوام ترقیات در قرن هفدهم؛ ۱۲- طب بطرف شمال می رود؛ ۱۳- جهان کهن و جهان نو؛ ۱۴- ادوارد جنر پزشک دهکده؛ ۱۵- عصر جدید؛ ۱۶- جهاد بر ضد درد؛ ۱۷- کاملترین مردان؛ ۱۸- جراحی سر بلند می کند؛ ۱۹- بانوان مشعل دار؛ ۲۰- گسترش دانش؛ ۲۱- بهداشت عمومی و طب پیشگیری؛ ۲۲- بسوی افقهای وسیعتر.

اصل کتاب نخستین بار در سال ۱۹۴۹ م. انتشار یافته است.

۴۹- گاموف، جورج. سرگذشت فیزیک. چاپ دوم. ترجمه رضا اقصی. تهران، کتابهای جیبی، ۱۳۴۹. ۴۴۹ ص. مصور. جدول.

مندرجات: ۱- طلوع علم فیزیک؛ ۲- دوره تاریکی و رنسانس؛ ۳- خداوند گفت «نیوتون بماند»؛ ۴- حرارت از لحاظ انرژی؛ ۵- عصر برق؛ ۶- انقلاب نسبیتی؛ ۷- قانون کوانتوم؛ ۸- هسته اتمی و ذره های ابتدائی.

نقد: غلامعلی حداد عادل. راهنمای کتاب. سال ۱۵، شماره ۵. ۶، مرداد - شهریور ۱۳۵۱. ۴۶۰ - ۴۷۰.

۵۰- سی سالیکه فیزیک را تکان داد. ترجمه رضا اقصی. تهران، شرکت سهامی کتابهای جیبی، ۱۳۴۸. ۲۱۴ ص.

- مصوّر. نمودار
پیدایش تئوری کوانتوم موضوع بحث این کتاب است.
مندرجات: ۱- ماکس پلانک و کوانتومهای نور؛ ۲- نیلس بور و مدارهای کوانتومی؛ ۳- و. پاولی و اصل طرد؛ ۴- لویی دو بروی و امواج خلبان؛ ۵- و. هایزنبرگ و اصل عدم قطعیت؛ ۶- پ. ا. م. دیرک و «ضد ذره ها»؛ ۷- انریکو فرمی و تبدیلات ذره ای؛ ۸- ه. بوکاو و مزونها؛ ۹- مردان در کار.
۵۱- گرگانی، امیرفریدون. *گاهنامه روز یکم فروردین*. تهران، سروش، ۱۳۵۵. ۱۱۲ ص.
در این رساله ضمن توضیح گاهشماری از دیدگاه اخترشناسی، درباره روز اول فروردین به تفصیل مطالبی از جنبه های اساطیری، تاریخی، سنتی، اجتماعی آمده است.
مندرجات: ۱- تکاملی گاهشماری در ایران؛ ۲- نوروز.
۵۲- لطفی، سیروس. *از آتش تا اتم*.
۵۳- مارشال، پی. یر. *تاریخ هندسه*. ترجمه حسن صفاری. تهران، امیرکبیر، ۱۳۲۸. ۱۲۸ ص.
مندرجات: ۱- قبل از اقلیدس؛ ۲- دوره پرافتخار هندسه قدما؛ ۳- از هیپارک [ابرخس] تا هرون اسکندریه؛ ۴- قرون وسطی و دوره تجدد؛ ۵- دکارت و عهد او؛ ۶- از دکارت تا مونز؛ ۷- دوره معاصر؛ ۸- مسائل مشهور هندسه؛ نتیجه.
۵۴- مصاحب، غلامحسین. *جبر و مقابله خیام؛ بانضمام تاریخ علوم ریاضی از سه هزار سال قبل از میلاد تا زمان خیام*. تهران، کتابفروشی مرکزی، ۱۳۱۷. و ۶۶+ ۲۸۹ ص.
این اثر متن رساله جبر و مقابله خیام به همراه چند ضمیمه است. آنچه که در اینجا مورد نظر است، ضمیمه های اول و دوم کتاب است که در واقع حجم آنها از حجم متن اصلی کتاب بیشتر است. ضمیمه اول: «تاریخ ریاضیات از سه هزار سال قبل از میلاد تا زمان خیام» و ضمیمه دوم «تاریخ ارقام و وضع علامات و استعمال حروف» است.
مندرجات: ضمیمه اول: ۱- تاریخ ریاضیات در چین؛ ۲- کلدانیها؛ ۳- مصریها؛ ۴- یونان و روم؛ ۵- تاریخ ریاضیات در هند؛ ۶- تاریخ ریاضیات در دوره اسلامی؛ ۷- تاریخ علوم ریاضی در اروپا.
مندرجات: ضمیمه دوم: ۱- ارقام؛ ۲- ارقام هندی؛ ۳- ارقام رومی، ارقام فعلی؛ ۴- صفر؛ ۵- وضع علامات و استعمال حروف؛ ۶- علامات اولیه؛ ۷- علامت فعلی؛ ۸- استعمال حروف.
۵۵- حکیم عمر خیام به عنوان عالم جبر؛ مشتمل بر متون و

مصور.

مندرجات: قسمت اول: ۱- کلیات: منابع علوم طبیعی و انتقال آنها در تمدن اسلامی؛ ۲- مراکز علمی اسکندریه و انتقال طب به خاور؛ ۳- حوزه و مراکز طبی سریانی؛ ۴- مراکز طبی ایرانی؛ دانشگاه و مکتب جندی شاپور؛ ۵- مراکز طبی هندی. قسمت دوم: تاریخ طب در ایران و اسلام تا اواخر قرن دوم هجری. قسمت سوم: تاریخ طب در ایران و اسلام از نیمه اول قرن دوم تا اواسط قرن سوم هجری. قسمت چهارم: دوران ترجمه در تمدن اسلامی. قسمت پنجم: تاریخ طب و اطباء در ایران از اوائل قرن سوم تا حمله مغول (دوران تألیف و تصنیف کتب طبی). قسمت ششم: سایر پزشکان مترجم و مؤلف و مصنف در تاریخ طب اسلام و ایران تا آخر سده ششم هجری و اوائل سده هفتم در کشورهای شرقی اسلامی. قسمت هفتم: دوران تجدد طب ایرانی. قسمت هشتم: تاریخ بیمارستانها در ایران و سرزمینهای شرق اسلامی.

۶۰- نصر، حسین. علم و تمدن در اسلام. ترجمه احمد آرام. چاپ دوم. تهران، خوارزمی، ۱۳۵۹. ۳۶۲ ص. مصور.

هدف نویسنده آن بوده تا سیمای بعضی از دانشمندان اسلامی و وضع پاره‌ای از رشته‌های علوم اسلامی را همان‌گونه که در فرهنگ اسلامی، نه فرهنگ غربی و اروپایی، می‌نمایند، ترسیم کند.

مندرجات: مقدمه: اصول اسلام، چشم اندازهای درونی تمدن اسلامی. ۱- چهره‌های جهانی علوم اسلامی؛ ۲- شالوده دستگاه تعلیم و سازمانهای تربیتی؛ ۳- جهانشناسی، هیأت، جغرافیا و تاریخ طبیعی؛ ۴- فیزیک؛ ۵- ریاضیات؛ ۶- علم نجوم؛ ۷- پزشکی؛ ۸- علوم انسانی؛ ۹- سنت کیمیائی؛ ۱۰- کیمیای اسلامی و تأثیر آن در مغرب زمین؛ ۱۱- فلسفه؛ ۱۲- تعارض فلسفه و کلام؛ ۱۳- سنت عرفانی.

این متن به زبان انگلیسی، نخستین بار در ۱۹۶۸ م. انتشار یافته و انتشار نخستین متن فارسی آن در سال ۱۳۵۰ هـ. ش. بوده است

نقد: غلامعلی حداد عادل. «در شرق هم خبری هست». کتاب امروز. بهار ۱۳۵۲. ص ۲۳-۲۶.

۶۱- _____ نظر متفکران اسلامی درباره طبیعت. چاپ سوم. با تجدید نظر. تهران، خوارزمی، ۱۳۵۹. ۴۷۰ ص. مصور. هدف این کتاب بیشتر توضیح اصول جهانشناسی اسلامی، تشریح زمینه کلی مشترك میان علوم طبیعی و معرفی روش تحقیق رایج در این علوم در نزد دانشمندان اسلامی است.

مندرجات: مقدمه: علم جهانشناسی در تاریخ اسلام. مکاتب علوم عقلی و مراتب طالبان معرفت در اسلام؛ ۱- اخوان صفا و خلان وفا؛ ۲- اصول تحقیق در علوم طبیعی و سلسله مراتب عالم؛ ۳- شعب علوم جهانشناسی؛ ۴- عالم صغیر و کبیر؛ ۵- بیرونی؛ شرح حال و نظریات؛ ۶- ابن سینا: احوال و آثار ابن سینا و اهمیت علمی و فلسفی او.

چاپ اول کتاب به زبان فارسی در سال ۱۳۴۲ منتشر شده است.

۶۲- نلینو، کرلو آلفونسو. تاریخ نجوم اسلامی. خلاصه سخنرانیهای دانشمند خاور شناس کرلو آلفونسو نلینو، استاد دانشگاه مصر و دانشگاه پالرم ایتالیا در دانشگاه مصر. ترجمه احمد آرام. تهران [بی نا]. ۱۳۴۹. ۴۵۶ ص. مصور.

مندرجات: بحث درباره اهمیت تاریخ علم تعریف علم الفلك در منابع اسلامی. چهار منبع اصلی تحقیقی در تاریخ علم نجوم: الفهرست ابن ندیم، تاریخ الحکماء ابن قفطی، عیون الانباء ابن ابی أصیبه، کشف الظنون حاجی خلیفه. اطلاعات نجومی اعراب جاهلیت، نسبی و حساب سالها در جاهلیت، منازل ماه و انواع، آغاز توجه مسلمانان به علم نجوم و احکام نجوم، بحث درباره کتابهای هندی و پهلوی و یونانی که به عربی ترجمه شده، توجه دانشمندان اسلامی به امور فلکی از لحاظ ارتباط بعضی از احکام شرعی با نمودهای فلکی، بحث در مثلثات مستوی و کروی و کارهای دانشمندان اسلامی در این خصوص، بحث در کروی و حرکت وضعی زمین و آرای پیشینیان و علمای اسلامی در این موضوع، اندازه گیری محیط زمین که توسط دانشمندان یونانی صورت گرفت و اشتباهی که در تحویل اندازه‌ها به مقیاسهای عربی پیش آمد؛ اندازه گیری محیط زمین در زمان مأمون و اندازه گیریهای اروپایی از آن زمان تاکنون.

تاریخ انتشار متن اصلی اثر ۱۹۱۱ م. بوده است. ۶۳- همایی. جلال الدین. خیامی نامه. ج. ۱. تهران، انجمن آثار ملی. ۱۳۴۶. ۳۵۵ ص. مصور. نمودار.

مندرجات: ۱- کارهای ریاضی عمر خیام؛ ۲- موسیقی. گفتار دوم تنها سه صفحه از متن کتاب را شامل می‌شود. ۶۴- مندل، اس. انقلاب الکترونیک. ترجمه فرخ شادان. تهران، کتابهای جیبی، ۱۳۵۲. ۳۸۷ ص. مصور. موضوع این کتاب بررسی انقلابی است که کشف الکترون و پژوهش درباره ماهیت آن در فیزیک پدید آورد.

مندرجات: ۱- آغاز: جستجوی طولانی، انقلاب در علم، رشد

مندرجات: ۱- ریاضیات پیش از تاریخ؛ ۲- دوره تاریخی تا سال ۱۰۰۰ ق.م؛ ۳- از سال ۱۰۰۰ ق.م. تا ۳۰۰ ق.م؛ ۴- دوره میان سالهای ۳۰۰ ق.م. تا ۵۰۰ ق.م؛ ۵- از سال ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ ق.م؛ ۶- مقرب زمین از سال ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ ق.م؛ ۷- شرق از سال ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ ق.م؛ ۸- سده شانزدهم؛ ۹- سده هفدهم؛ ۱۰- سده هیجدهم و پس از آن.
نقد: جورج، سارتون. آشنایی با دانش. شماره ۲، اسفند ۱۳۵۶، ص ۱۵۶ - ۱۵۸.

توضیح: بخش سوم «کتابشناسی پزشکی و علوم وابسته» در شماره آینده چاپ خواهد شد. نشر دانش

الکترونیک؛ ۲- انقلاب الکترونیک: انقلاب در ارتباطات چشم جهانی، سریعتر از فکر، الکترونیک و دومین انقلاب صنعتی، الکترونیک و حمل و نقل، الکترونیک و جنگ، الکترونیک و علوم حیاتی. فرهنگ برای مردم عادی؛ ۳- بسوی جهان فردا: دانش اداره دولت انقلاب پیگیر.
متن کتاب برای نخستین بار در سال ۱۹۶۷ م. منتشر شده است.
۶۵- یوجین اسمیت، دیوید. تاریخ ریاضیات. ج. ۱. ترجمه غلامحسین صدری افشار. تهران، توکا، ۱۳۵۶. ۵۲۰ ص. مصور.

نظراجمالی

معرفی یک کتاب درسی ریاضی

مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه تهران

**حساب دیفرانسیل و انتگرال
و هندسه تحلیلی**

جورج ب. توماس
ترجمه
علی اکبر جعفریان
ابوالقاسم میامی

این کتاب که ترجمه کامل چاپ سوم از ویرایش چهارم کتاب مشهور *Calculus and Analytic Geometry*; G. B. Thomas, Jr., Adisson Wesley Pub. Co. (1972). است، یکی از چند کتاب خوبی است که می تواند به عنوان کتاب درسی در درس حساب دیفرانسیل و انتگرال توابع یک متغیره و چند متغیره و هندسه تحلیلی (یا به بیان دیگر، ریاضیات عمومی) مورد استفاده دانشجویان رشته های ریاضی، فیزیک، شاخه های مختلف مهندسی، و تا حدودی رشته شیمی قرار گیرد. نخستین ویرایش کتاب در سال ۱۹۵۱ منتشر گردیده و سپس در طی سالیان گذشته مرتب در آن تجدید نظر شده و ویرایشهای دوم، سوم، چهارم، و در

با توجه به سابقه ای که آقای دکتر علی اکبر جعفریان در تدریس این کتاب و آشنایی نزدیک با مطالب آن داشتند، از ایشان درخواست شد که تا معرفی ذیل را برای نشر دانش بنویسند.

توماس، جورج ب. حساب دیفرانسیل و انتگرال و هندسه تحلیلی، ترجمه علی اکبر جعفریان و ابوالقاسم میامی، مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف، تهران، ۱۳۶۰، ۱۷+۱۰۶۷ صفحه.